

KAZIMIERZ LIJKA OMI
Poznań, UAM

POŚWIĘCENIE KRZYŻMA W KOŚCIELE RZYMSKIM

W 1971 r. Kongregacja Kultu Bożego opublikowała obrzędy błogosławieństwa oleju katechumenów i chorych oraz poświęcenia krzyżma¹. Już sam tytuł wskazuje, że krzyżmo ze względu na poświęcenie zajmuje najważniejsze miejsce wśród olejów używanych w liturgii. Jego nazwa wywodzi się od gr. *chrīo* – namaszczać, *chrisis* – namaszczenie². Ma ono też związek z imieniem Chrystusa, tzn. Pomazańca, Mesjasza. Stosowanie krzyżma i innych olejów w liturgii ma swoje podstawy w Biblii i tradycji Kościoła. Urozmaicony obraz obrzędów poświęcenia krzyżma ukazują księgi liturgiczne wywodzące się z różnych okresów historycznych, zaś zawarte w nich modlitwy i rubryki wyjaśniają symbolikę oleju i teologiczny sens namaszczeń.

1. Tradycja Apostolska Hipolita

O oleju „namaszczenia” piszą Ojcowie Kościoła już w III i IV w. Wymienia się tu m.in.: Tertuliana, Cypriana, Hipolita, Bazylego i Cyryla Jerozolimskiego³. Hipolit powiada, że jeśli ktoś ofiaruje olej, należy dzięki czynić w taki sam sposób jak przy ofiarowaniu chleba i wina, innymi wprawdzie słowami, lecz w podobny sposób, mówiąc:

Uświęcając ten olej, jakim namaszczałeś królów, kapłanów i proroków, uświęć, Boże, tych, którzy go spożywają i stosują, aby im tak samo przynosił umocnienie i uzdrowienie (...). Chwała Tobie, Ojcu i Synowi wraz z Duchem Świętym, w świętym Kościele, teraz i zawsze, i przez wszystkie wieki wieków. Amen⁴

Jest to najstarsza formuła błogosławieństwa oleju, którą wypowiedział biskup (prawdopodobnie razem z prezbiterami) po anaforze. W anamnezie modlitwy jest

¹ *Pontificale Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum. Ordo benedicendi oleum catechumenorum et infirmorum et conficiendi chrisma, editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1971 (dalej: OBO).

² B. NADOLSKI (opr.), *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 1092.

³ F. CABROL, *Huile*, DACL 6 (1925), k. 2789; H. PAPROCKI, *Krzyżmo w Kościołach wschodnich*, EK 10, k. 73.

⁴ HIPOLIT RZYMSKI, *La Tradition Apostolique*, 5–6, SCh 11 bis, s. 54: *Ut oleum hoc sanctificans das, deus, sanitatem utentibus et percipientibus, unde unxisti reges, sacerdotes et profetas, sic et omnibus gustantibus confortationem et sanitatem utentibus illud praebeat (...). Tibi gloria, patri et filio cum sancto spiritu in sancta ecclesia et nunc et semper et in omnia saecula saeculorum; Amen; Tradycja Apostolska*, w: M. MICHALSKI (red.), *Antologia literatury patrystycznej*, t. I, Warszawa 1975, s. 307.

odniesienie do namaszczeń w Starym Testamencie. Modlitwa posiada charakter epikletyczny, trynitarny i eklezjalny. Wydaje się, że tą samą formułą posługiwano się przy błogosławieństwie oleju chorych i oleju dziękczynienia (krzyżma), który stosowano po chrzcie⁵. Hipolit podaje, że o godzinie wyznaczonej na chrzest biskup odmawia modlitwę dziękczynną nad olejem i napełnia nim naczynie; jest to olej dziękczynienia (*eucharistia*). Następnie nad innym olejem odmówi egzorcyzmy; będzie to olej egzorcyzmu. Chrztu udziela prezbiter. Naczynia z olejami trzymają diakoni. Po chrzcie i po wyjściu neofitów z wody prezbiter namaszcza ich olejem dziękczynienia, wypowiadając słowa: „Ja namaszczałem cię olejem świętym w imię Jezusa Chrystusa”. Następnie każdy wytrze się, ubierze i wejdzie do kościoła. Tam biskup włoży na nich ręce, odmówi modlitwę, weźmie olej dziękczynienia na dłoń i położywszy ją na głowie ochrzczonego, namaszcza go świętym olejem i wypowiada imiona Osób Trójcy, po czym czyni znak krzyża na czole i przekazuje pocałunek pokoju⁶.

O namaszczeniu po chrzcie pisał w tym samym czasie Tertulian. Uważał tę czynność za zgodną z dawnym zwyczajem, wedle którego namaszczano kapłanów z rogu (Wj 30,30; Kpł 8,1). Podczas namaszczenia po chrzcie olej spływa w sposób cielesny i przynosi owoc duchowy⁷

2. Sakramentarze

W okresie patrystycznym każdy olej służący do namaszczenia określano zazwyczaj mianem *chrisma*⁸. Błogosławieństwa olejów dokonywano w dniu, w którym udzielano sakramentów, i tak było jeszcze w V w. Później dniem poświęcenia krzyżma na Wschodzie i niemal powszechnie na Zachodzie staje się Wielki Czwartek⁹. W niektórych diecezjach Galii w okresie od VI do IX w. oleje błogosławiono w Niedzielę Palmową lub w Wielką Sobotę¹⁰

Wedle Sakramentarza gelazjańskiego z VII w., w Wielki Czwartek w Rzymie odprawiano trzy Msze św.: jedna była złączona z pojednaniem publicznych pokutników, druga była Mszą krzyżma (*Missa chrismalis*), trzecią sprawowano wiecz-

⁵ P. SORCI, *L'olio per l'unzione — Commento alla benedizione dell'olio*, RiL 80 (1993), z. 1, s. 57; E. LANNE, *Bénédiction de l'huile*, w: A.M. TRIACCA, A. PISTOIA (red.), *Les bénédictions et les sacramentaux. Conférences Saint-Serge, XXXIVe semaine d'études liturgiques*, Roma 1988, s. 169.

⁶ HIPOLIT RZYMSKI, *dz. cyt.*, nr 21, SCh 11bis, s. 82, 86–90.

⁷ TERTULIAN, *De baptismo*, 7, CCL 1, s. 282; *O chrzcie*, tł. E. Stanula, PSP 5, Warszawa 1970, s. 140.

⁸ M. NOIROT, *Chrême en Occident*, *Catholicisme* 2 (1949), k. 1077.

⁹ Por. P. JOUNEL, *La consécration du chrême et la bénédiction des saintes huiles*, LMD 112 (1972), s. 72.

¹⁰ M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, t. II: *L'Anno liturgico. Il Breviario*, Milano 1955, s. 162–163; por. A. BUGNINI, C. BRAGA, *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus*, Roma 1956, s. 71–72.

rem¹¹. Podczas Mszy krzyżma biskup błogosławił najpierw olej chorych, i czynił to podczas odmawiania kanonu, po modlitwie *Hanc igitur*. Potem odmawiał pozostałe modlitwy kanonu oraz *Ojciec nasz* i embolizm. Po połamaniu chleba udawał się na krzesło. Diakon przynosił inny olej. Biskup odmawiał modlitwę: *Deus incrementorum* i modlitwę błogosławieństwa w formie prefacji: *Qui in principio*¹². I tutaj pojawia się problem: Czy te modlitwy odnosiły się do poświęcenia krzyżma, czy oleju katechumenów? Herman Schmidt zauważa, że istnieje tu pewna sugestia, jakoby te modlitwy miały się łączyć z błogosławieństwem oleju katechumenów. Natomiast do poświęcenia krzyżma miałyby się odnosić teksty umieszczone pod tytułem: *Item olei exorcizati confectio*, gdzie jest rubryka mówiąca o zmieszaniu oleju z balsamem, a po niej egzorcyzm i modlitwa prefacyjna *Qui mysteriorum*¹³. Późniejsze wersje sakramentarzy opartych na systemie gelazjańskim rozwiązują ten problem w ten sposób, że umieszczają zmieszanie oliwy z balsamem po modlitwie *Deus incrementorum*, a przed oracją *Qui in principio*, wskazując równocześnie, że te dwie modlitwy łączą się z poświęceniem krzyżma. Usunięcie zaś rubryki mówiącej o zmieszaniu balsamu z olejem przed formułą egzorcyzmu jest wyraźnym znakiem, że ta formuła wraz z modlitwą *Qui mysteriorum* należy do błogosławieństwa oleju katechumenów¹⁴. W Sakramentarzu gelazjańskim oleje krzyżma i katechumenów błogosławi się między łamaniem chleba a zmieszaniem konsekrowanych postaci.

Ponieważ modlitwa *Deus incrementorum* będzie w przyszłości złączona z błogosławieństwem oleju katechumenów (nastąpi tu zmiana pisowni na: *incrementorum*), dlatego jej omówienie tutaj pominiemy¹⁵. Natomiast modlitwa prefacyjna *Qui in principio* będzie odpowiadać poświęceniu krzyżma aż po dzień dzisiejszy. I chociaż są w niej znamiona gallikańskie, to jednak uważa się, że jest ona pochodzenia rzymskiego¹⁶. Po dialogu prefacyjnym i dziękczynieniu skierowanym ku Bogu następuje długi embolizm, bogaty w treści teologiczne.

Bóg na początku świata nakazał ziemi, między różnymi darami, zrodzić drzewa dające owoce (Rdz 1,12). W Piśmie Świętym drzewo oliwne jest znakiem pełni błogosławieństwa (Ps 128,3-4; Pwt 7,13; Jr 31,12), radości (Ps 45,8), uzdrowienia (Łk 10,33-34; Jk 4,14). Nazywa się je drzewem wspnianym i zalicza do drzew symbo-

¹¹ *Liber Sacramentorum Romanae Aeclesiae ordinis anni circuli* (Cod. Vat. Reg. Lat. 316/Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56), (*Sacramentarium Gelasianum*), L.C. MOHLBERG, L. EIZENHÖFER, P. SIFFRIN (wyd.), *Rerum Ecclesiasticarum Documenta, Fontes IV*, Roma 1981, nr 364-394, s. 58-64 (dalej: GeV).

¹² *Tamże*, nr 380-388, s. 61-62.

¹³ *Tamże*, nr 389-390, s. 63.

¹⁴ Por. H.A.P. SCHMIDT, *Hebdomada Sancta*, t. II: *Fontes historici. Commentarius historicus*, Romae 1957, s. 760-761.

¹⁵ Tekst łacińsko-polski modlitwy zob. *Mszal rzymski. Przekład polski i objaśnienia opracowali O.O. Benedyktyni z Opactwa Tynieckiego*, Poznań 1963, s. 333.

¹⁶ A. NOCENT, *Celebrare Gesù Cristo*, t. III: *Quaresima*, Assisi 1977, s. 303.

lizujących mądrość (Syr 24,13-14; por. Oz 14,7). Rośnie ono w domu Bożym i oznacza pokładanie ufności w Bożej łaskawości (Ps 52,10). Pan nazwał je zielonym drzewem ozdobionym pięknymi owocami (Jr 11,16). Chrystus lubił przebywać wśród drzew oliwkowych, gdzie zwykle oddawał się modlitwie (Łk 19,29.37; 21,37; 22,39). Z owocu oliwki wytwarza się oliwę, która posiada szerokie zastosowanie zarówno w życiu codziennym, jak i w liturgii.

W modlitwie wspomina się drzewo oliwne, którego owoc dostarcza tłustej oliwy służącej do przyrządzania krzyżma świętego. To drzewo jawi się jako obraz krzyżma¹⁷. Gałązka oliwki przyniesiona Noemu przez gołębicę symbolizuje dar pokoju (Rdz 8,10-11). Po obmyciu w wodzie chrzcielnej następuje namaszczenie oliwą, która rozwesela i wypogadza ludzkie oblicza (por. Ps 104,15). Kolejny fragment modlitwy nawiązuje do biblijnej sceny obmycia i namaszczenia Aarona na kapłana (Wj 40,12). Po nim wspomina się chrzest Jezusa w Jordanie. Powiązanie wody z oliwą ma swoistą symbolikę: woda chrztu zmywa wszelkie przestępstwa, a namaszczenie olejem czyni człowieka miłym Bogu, darzy go pokojem, daje uczestnictwo w namaszczeniu duchowym, które Chrystus otrzymał podczas chrztu¹⁸. W dalszej części modlitwy biskup prosi Boga, przez Jezusa Chrystusa, aby raczył swoim błogosławieństwem uświęcić ten stworzony olej, dodał mu mocy Ducha Świętego przez potęgę Chrystusa, od którego świętego imienia krzyżmo wzięło swoją nazwę. Stąd Bóg namaszczał kapłanów, królów, proroków i męczenników. Końcowa prośba dotyczy tych, którzy odrodzą się z wody i Ducha Świętego, aby ten olej był dla nich krzyżmem zbawienia, które da im udział w życiu wiecznym i uczestnictwo w chwale niebieskiej¹⁹

¹⁷ L. BOUYER, *Mysterium paschale*, tł. A. Zuberbier, Kraków 1973, s. 149.

¹⁸ R. BÉRAUDY, *L'initiation chrétienne*, w: A.G. MARTIMORT, *L'Église en prière. Introduction à la liturgie*, Paris 1961, s. 542-546.

¹⁹ Ponieważ ta modlitwa przetrwa (w nieco zmienionej formie) do czasów współczesnych, dlatego warto ją tutaj zacytować w całości: *Vere dignum (...). Qui in principio inter cetera bonitatis et pietatis tuae munera terram producere fructifera ligna iussisti, inter quae huius pinguisissimi liquoris ministratae oleae nascerentur, quarum fructus sacro chrismati deserviret. Nam David prophético spiritu gratiae tuae sacramenta praenoscent, vultus nostros in oleo exhilarandos esse cantavit. Et cum mundi crimina diluvio quondam expiarentur effuso, in similitudinem futuri muneris columba demonstrans per olivae ramum pacem terris redditam nunciavit. Quod in novissimis temporibus manifestis est effectibus declaratum cum baptismatis aquis omnium criminum commissa delentibus, haec olei unctio vultus nostros iocundos efficiat ac serenos. Inde etiam Moysen famulo tuo mandata dedisti, ut Aaron fratrem suum prius aqua lotum per infusione huius unguenti constituerit sacerdotem. Accessit ad hoc amplior honor, cum filius tuus, dominus noster Iesus Christus, lavare a Iohanne undis Iordanicis exigisset, et spiritu sancto in columbae similitudine desuper misso unigenitum tuum, in quo tibi optime conplacuisse testimonio subsequentis vocis ostenderis, hoc illud esse manifestissime conprobaris, quod eum oleo laetitia prae consortibus suis unguendum David propheta caecinisset. Te igitur depraecamur, domine, sanctae pater, omnipotens aeternae deus, per Iesum Christum filium tuum dominum nostrum, ut huius creaturae pinguidinem sanctificare tua benedictione digneris et in sancti spiritus inmiscere virtutem per potentiam Christi tui, a cuius sancto nomine chrisma nomen accepit, unde unxisti sacerdotes reges prophetas et martyres tuos, ut sit his qui renati fuerint ex aqua et spiritu sancto chrisma salutis, eosque aeternae vitae*

Namaszczenie krzyżmem ukazane jest w modlitwie jako znak rzeczywistości duchowej. Ma ono swoje podstawy w Biblii i daje chrześcijaninowi udział w namaszczeniu posiadanym przez Chrystusa. Łączność z Chrystusem dokonuje się przez działanie Ducha Świętego. Namaszczenie wyciska swego rodzaju pieczęć, która jest znakiem życia wiecznego²⁰.

Sakramentarz gregoriański opisuje liturgię papieską. Po modlitwie kanonu *Hanc igitur* pojawia się tytuł: *In ipso die conficitur chrisma*. Pod koniec kanonu, przed słowami: *per quem haec omnia*, podnosi się w górę ampułki ofiarowane przez wiernych, które mają być pobłogosławione przez papieża i wszystkich prezbiterów²¹. Potem następuje błogosławieństwo oleju chorych, a po nim *incipit benedictio chrismatis principalis*. Krzyżmo nazwane jest tutaj olejem głównym i poświęca się je korzystając z takiej samej modlitwy, jaka była w Sakramentarzu gelazjańskim (*Qui in principio*). Nie wspomina się tu o zmieszaniu balsamu z olejem. Zbyt ubogie rubryki obydwu omówionych sakramentarzy nie dają jasnego obrazu przebiegu celebracji błogosławieństwa olejów; trzeba zatem sięgnąć do *Ordines Romani*, które tę lukę częściowo uzupełniają.

3. *Ordines Romani*

Ordo I z końca VII w. informuje, że akolita stacyjny idzie przed papieżem niosąc święte krzyżmo w ampułce owiniętej materiałem²². W innym miejscu *Ordo* wspomina o akolitach, którzy noszą przed papieżem krzyżmo, a za nimi niesiony jest Ewangeliarz, serwety, woreczki, tacki i naczynia z wodą²³. *Ordo XXXV* podaje, że akolita ma nosić krzyżmo, by zawsze być gotowym do posługiwania biskupowi przy bierzmowaniu²⁴.

Wiele szczegółów na temat obrzędu poświęcenia olejów w Wielki Czwartek dostarczają *Ordines* z VIII i IX w. Wedle *Ordo XXIV*, o godzinie trzeciej (dziś dziesiąta) przygotowuje się dwie ampułki z olejem. Biskup miesza olej z balsamem i napełnia inną ampułkę, którą trzyma posługujący. Biskup myje ręce i rozpoczyna Mszę św.²⁵ Po przyjęciu Komunii przez biskupa dwaj akolici niosą na lewym ra-

participes et caelestis gloriae facias esse consortes: per eundem dominum nostrum Iesum Christum filium tuum; GeV, nr 386–388, s. 62.

²⁰ Por. J. ROGUES, *La Préface consécatoire du chrême*, LMD 49 (1957), s. 35–49.

²¹ H. LIETZMANN (wyd.), *Das Sacramentarium Gregorianum nach dem Aachener Urexemplar* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 3), Münster 1968, nr 77, s. 45.

²² M. ANDRIEU (wyd.), *Les „Ordines Romani” du haut moyen âge*, t. II: *Le Textes (Ordines I–XIII)*, (Spicilegium Sacrum Lovaniense 23), Louvain 1971, nr 11, s. 70–71.

²³ *Tamże*, nr 19, s. 73.

²⁴ *Les „Ordines Romani” du haut moyen âge*, t. IV: M. ANDRIEU (wyd.), *Le Textes (Ordines XXXV–XLIX)*, (Spicilegium Sacrum Lovaniense), Leuven 1985, nr 9, s. 34–35.

²⁵ M. ANDRIEU (wyd.), *Les „Ordines Romani” du haut moyen âge*, t. III: *Le Textes (Ordines XIV–XXXIV)*, (Spicilegium Sacrum Lovaniense), Leuven 2006, nr 8–10, s. 289–290.

mieniu ampułki owinięte do połowy białym jedwabnym welonem, który opada z ich prawego ramienia tak, że mogą trzymać jego koniec. Subdiakon bierze od akolity ampułkę oliwy zmieszanej z balsamem i jedwabny welon, przekazuje to archidiaconowi, a ten niesie do biskupa przed ołtarz. Biskup zwraca się w kierunku wschodnim, zaś diakon trzyma przed nim odsłoniętą do połowy ampułkę. Biskup trzykrotnie tchnie na nią i odmawia podniesionym głosem modlitwę poświęcenia krzyżma. Po poświęceniu ampułkę zakrywa się całkowicie, aby nikt jej nie mógł widzieć, i przekazuje się akolicie. Wszyscy podchodzą, by pozdrowić krzyżmo w ampułce. Biskup myje ręce, podchodzi do ołtarza i udziela Komunii wiernym²⁶.

W *Ordo XXVII* dodano, że po poświęceniu krzyżma biskup i diakoni pozdrawiają odkrytą ampułkę, inni zaś pozdrawiają ampułkę zasłoniętą²⁷. Obrzęd poświęcenia krzyżma w *Ordines XXVIII* i *XXXI* przebiega w taki sam sposób jak w *Ordines XXIV* i *XXVII*.

Powyższe *Ordines* opisują liturgię sprawowaną przez biskupa, natomiast *Ordo XXX B* posiada opis liturgii papieskiej. Według tego *Ordo* błogosławieństwo krzyżma i oleju katechumenów odbywa się pomiędzy Komunią papieża a Komunią duchownych i ludu. W Sakramentarzu gelazjańskim takie błogosławieństwo miało miejsce między łamaniem chleba a mieszaniem eucharystycznych postaci. Papież podchodzi przed ołtarz, całuje dwie ampułki: jedną z przyrządzonym balsamem, drugą z czystą oliwą. Ampułkę z balsamem owiniętą w jedwabny welon podaje regionalnemu [diakonowi], który ją bierze na lewe ramię i przekazuje archidiaconowi, który staje przed papieżem. Papież tchnie trzykrotnie na ampułkę, czyni nad nią znak krzyża, mówiąc: *In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti*. Następnie poświęca krzyżmo i błogosławi olej katechumenów²⁸

4. Pontyfikał rzymsko-germański

Poświęcenie krzyżma w Pontyfikał rzymsko-germańskim zamieszczono pod tytułem: *De consecratione principalis chrismatis*²⁹. Biskup po przyjęciu Komunii siada na krześle i czeka aż dwunastu prezbiterów i inni duchowni, ubrani w odświętne szaty, wyjdą z zakrystii w procesji. Oleje krzyżma i katechumenów trzymają akolici w taki sposób, jak to opisują *Ordines XXIV* i *XXVII*. Nowością jest tu szczegółowy opis procesji. Najpierw idą akolici z płonącymi świecami umieszczonymi na świecznikach, za nimi niesione są dwa krzyże, pomiędzy którymi niesiony jest olej krzyżma. Dalej są niesione dwie kadzielnice, a pośród nich idzie niosący

²⁶ *Tamże*, nr 15–21, s. 290–291.

²⁷ *Tamże*, nr 28–33, s. 353–354.

²⁸ *Tamże*, nr 16–24, s. 469–470.

²⁹ C. VOGEL, R. ELZE (wyd.), *Le Pontifical Romano-Germanique du dixième siècle, Le Texte II* (Studi e Testi 227), Città del Vaticano 1963, nr 268, s. 71 (dalej: PRG).

olej katechumenów. Za tym, który niesie Ewangeliarz, idzie parami dwunastu prezbiterów, których uważa się za świadków i pomocników misterium świętego krzyżma. Na końcu postępują chłopcy wychwalający misterium śpiewem wersetu: *Audi iudex mortuorum* („Usłysz, sędzio umarłych, jedyna nadziejo śmiertelnych, usłysz głosy tych, co niosą dar oznaczający pokój”), na co chór odpowiada hymnem *O redemptor sume carmen*. Przybywszy do prezbiterium stają zwrócenii na wschód. Owinętą ampułkę przekazuje się archidiakonowi, który zanoszą ją do biskupa. W tym czasie subdiakon przynosi naczynie z balsamem i przekazuje je diakonowi, a ten podaje biskupowi. Przy biskupie stają posługujący, którzy szli w procesji. Dwunastu prezbiterów staje po prawej i lewej stronie biskupa, diakoni i pozostali posługujący stają za biskupem. Biskup wygłasza mowę na temat poświęcenia krzyżma, po czym zwraca się na wschód i rozpoczyna poświęcenie „głównego” oleju. Archidiakon trzyma przed nim na lewym ramieniu zawiniętą do połowy ampułkę. Biskup miesza balsam z oliwą³⁰ i odmawia modlitwę skierowaną do Boga,

który w przedziwny sposób połączył na zawsze z prawdziwą ludzką naturą niepojęte bóstwo swojego jedyne Syna z sobą współwiecznego, a łaską Ducha Świętego „nasmaścił Go olejkim radości przed tymi, co losy z Nim dzielą”, aby człowiek podstępem szatana zgubiony, a złożony z dwóch szczególnych pierwiastków, został przywrócony do wiecznego dziedzictwa, które utracił. Niech doskonałość Trójcy Świętej pobłogosławi i uświęci te płyny uczynione z różnych gatunków roślin, i sprawi, by razem zmieszane stanowiły jedno. Niech każdy pomazany nim na zewnątrz otrzyma również namaszczenie wewnętrzne, a wolny od wszelkiego brudu pierwiastka cielesnego niech się chlubi z udziału w Królestwie niebieskim. Przez tegoż Pana naszego³¹.

W momencie mieszania oliwy z balsamem biskup mówi: „Niech to połączenie płynów stanie się dla wszystkich namaszczanych łaską i zbawienną obroną na wieki wieków”³². Przed poświęceniem trzykrotnie tchnie na ampułkę i powoli odmawia egzorcyzm nad olejem krzyżma:

Zaklinam cię, oleju, przez Boga Ojca wszechmogącego, który uczynił niebo i ziemię, morze i wszystko, co je napełnia. Niech zginie i odejdzie od ciebie wszelka moc nieprzyjaciela, wszelki diabelski zastęp, wszelka napaść i złuda szatańska. Niech wszyscy, którzy będą tobą namaszczeni, przez Ducha Świętego dostąpią synowskiego przybrania. W imię Boga Ojca wszechmogącego i Jezusa Chrystusa, Syna Jego, Pana naszego, który z Nim żyje i króluje, Bóg w jedności tegoż Ducha Świętego. Przez wszystkie wieki wieków³³

Egzorcyzm pochodzi z Sakramentarza gelazjańskiego, gdzie jest złączony z błogosławieństwem oleju w kontekście choroby katechumena, który przyjmuje chrzest, Komunię i sakrament bierzmowania. Wypowiadany jest po bierzmowaniu³⁴.

W Pontyfikale, po egzorcyzmowaniu oleju, następuje tradycyjna modlitwa poświęcenia krzyżma. Po słowach: *prophetas et martires* dodano do niej nowy fragment

³⁰ *Tamże*, nr 268–271, s. 71–73.

³¹ *Tamże*, nr 272, s. 73; por. *Mszał rzymski. Przekład polski i objaśnienia*, s. 329.

³² PRG, nr 273, s. 73–74.

³³ *Tamże*, nr 274, s. 74; por. *Mszał rzymski. Przekład polski i objaśnienia*, s. 329–330.

³⁴ GeV, nr 617, s. 97.

o wyraźnym wydzźwięku chrzcielnym, wywodzący się z Sakramentarza gelazjańskiego, w którym stanowi embolizm prefacji Mszy krzyżma³⁵:

Niechaj Twoja moc uczyni to krzyżmo sakramentalnym znakiem pełnego zbawienia i życia dla tych, którzy mają się odnowić przez obmycie wodą chrztu świętego. Niech wszyscy ochrzczeni przeniknięci świętym namaszczeniem i uwolnieni od grzechu pierworodnego staną się Twoją świątynią i wydadzą woń niewinnego życia. Niech zgodnie z Twoim postanowieniem, otrzymując godność królewską, kapłańską i prorocką, przyobleką się w szatę niezniszczalnej łaski³⁶.

Biskup pozdrawia odkrytą ampułkę z krzyżmem, a po nim czynią to obecni przy nim posługujący. Ampułka podawana jest z rąk do rąk i dociera do akolity, który ją zakrywa i pokazuje innym, którzy ją kolejno pozdrawiają. Następnie odbywa się błogosławieństwo oleju katechumenów³⁷. Po ceremoniach i przyjsciu do zakrystii biskup posyła kilku prezbiterów, by zmieszali nowe krzyżmo ze starym, jeśli takie pozostało, i podobnie uczynili z olejem katechumenów, a następnie rozdali te oleje innym prezbiterom³⁸.

Warto zauważyć, że Pontyfikat posiada dodatkowo ambrozyjańską prefację odnoszącą się do poświęcenia krzyżma, orację dopełniającą oraz dwie mowy biskupa na poświęcenie krzyżma³⁹. I tutaj podaje się, że biskup po poświęceniu pozdrawia odsłonięte krzyżmo⁴⁰.

W Pontyfikale znajduje się najwcześniejsza informacja o dwunastu prezbiterach⁴¹. Jest tu szczegółowy opis procesji z olejami, pojawiają się nowe modlitwy i śpiew hymnu *O redemptor sume carmen*, którego tekst błędnie przypisano Wenancjuszowi Fortunatowi (VI w.), tymczasem pochodzi on z X w. i jego autor jest nieznan⁴². Można w jego treści znaleźć wiele wyrażen wywodzących się z hymnów Aureliusza Prudencjusza⁴³. W hymnie błaga się Odkupiciela, aby zechciał wysłuchać pieśni. Wskazuje się na drzewo dające oliwę, którą niesie rzesza dla Zbawiciela świata. Dalej jest mowa o biskupie, który poświęca krzyżmo święte, i podkreśla się, że właściwie to sam Chrystus Król je poświęca. Nawiązuje się tu do namaszczenia podczas chrztu i bierzmowania, wspomina się zrodzenie Jezusa z Ojca i mieszkanie w łonie Panny. Końcowe prośby dotyczą oddalenia śmierci, przymnożenia światła i zachowania na zawsze świętości Wielkiego Czwartku.

³⁵ *Tamże*, nr 378, s. 60.

³⁶ PRG, nr 275, s. 75: *ut spiritalis lavachri baptismo renovandis creaturam chrismatis in sacramentum perfectae salutis vitaeque confirmes, ut sanctificatione unctionis infusa corruptione primae nativitatibus absorta, secundum uniuscuiusque templum acceptabilis vitae innocens odore redolescat, ut secundum constitutionis tuae sacramentum regio et sacerdotali propheticoque honore perfusi, vestimento incorrupti muneris induantur*; por. *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986, s. 124.

³⁷ PRG, nr 276, s. 75.

³⁸ *Tamże*, nr 283, s. 76–77.

³⁹ *Tamże*, nr 299–302, s. 81–85.

⁴⁰ *Tamże*, nr 300, s. 82.

⁴¹ Por. BUGNINI, BRAGA, *dz. cyt.*, s. 73.

⁴² NOIROT, *art. cyt.*, k. 1078.

⁴³ Por. CABROL, *art. cyt.*, k. 2787.

5. Pontyfikaty od XII do XV w.

W Pontyfikale rzymskim z XII w. znajdują się aż trzy obrzędy związane z błogosławieństwem olejów w Wielki Czwartek⁴⁴. W pierwszym obrzędzie celebracja poświęcenia krzyżma przebiega w taki sam sposób jak w Pontyfikale rzymsko-germańskim. Dodano tu jedynie orację (*Oratio ad consummandam chrismatis benedictionem*): *Dominator domine Deus*, która w Pontyfikale rzymsko-germańskim jest złączona z obrzędem ambrozjańskim⁴⁵. Jej specyfiką jest poetycki język. Pan Bóg ukazany jest w niej jako namaszczony król, twórca piękna, szafarz wszelkiego poświęcenia, uświęcający namaszczenie swoją mocą, czyniący z oleju krzyżmo, od którego pochodzi imię ponad wszelkie imię, aby na to imię dokonywano królewskiego namaszczenia chrześcijan. Dzięki temu imieniu stworzony olej staje się krzyżmem, które przybiera przy namaszczeniu kształt i znak krzyża i nadaje namaszczanemu tytuł świętego wojownika. Tym namaszczeniem dotykany jest słuch, oczyszcza się wzrok, uprzyjemnia zapach, wyostża smak, a dotyk w Trójcy staje się mocny. Dzięki takiemu ubogaceniu żołnierze Pana są przyozdobieni, zaś zwilżeni wonną rosą służą bez przymusu, a naznaczeni tym świętym namaszczeniem noszą znamię i zasługują na niebo. Po tej oracji biskup i ci, którzy przy nim stoją, pozdrawiają odsłonięte krzyżmo, następnie jest ono zakrywane i pozdrawiają je inni.

Drugi obrzęd błogosławieństwa olejów zaczyna się od informacji, że w Wielki Czwartek o godzinie dwunastej biskup i diakoni ubierają się w liturgiczne szaty. Biskup siada na swoim krześle. Przynosi się do niego trzy ampułki z olejem. Miesza on ręką balsam z olejem, myje ręce i przechodzi razem z siedmioma akolitami niosącymi świece do sprawowania Mszy św. Po przyjęciu Komunii zwraca się na wschód, trzykrotnie tchnie na ampułkę z balsamem, odmawia egzorcyzm, poświęca olej i razem z innymi go pozdrawia. Potem jest błogosławieństwo oleju katechumenów. Po udzieleniu Komunii uczestnikom liturgii oleje są rozdzielane przez prezbiterów⁴⁶. Można zauważyć, że ten obrzęd ma swój odpowiednik w Pontyfikale rzymsko-germańskim.

W trzecim opisie błogosławieństwa olejów pojawia się kilka nowych elementów. Na początku znajduje się stwierdzenie, że w Wielki Czwartek krzyżmo jest poświęcane na całym świecie. Ampułka z olejem przeznaczonym na krzyżmo ma być owinięta w biały jedwab, pozostałe dwie ampułki — w jedwab innego koloru. Ma to być jedwab bardzo cienki, by można było przezeń widzieć ampułki. Biskup miesza olej z balsamem, myje ręce, nakłada ornat i rozpoczyna Mszę św.⁴⁷ Gdy od-

⁴⁴ M. ANDRIEU (wyd.), *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, t. I: *Le Pontifical Romain du XIe siècle*, (Studi e Testi 86), Città del Vaticano 1938, s. 214–234 (dalej: PR XII).

⁴⁵ *Tamże*, nr 54, s. 225; por. PRG, nr 300, s. 81.

⁴⁶ PR XII, nr 1–11, s. 227–228.

⁴⁷ *Tamże*, nr 1–5, s. 228–229.

mawiana jest sekreta, odbywa się procesjonalne wniesienie olejów, któremu towarzyszy śpiew wersetu *Audi iudex mortuorum*. Natomiast w Kościele rzymskim wszyscy wchodzi w ciszy. W trakcie modlitwy eucharystycznej błogosławi się olej chorych. Po Komunii biskupa, diakona i subdiakona oraz tych, którzy są w szatach mszalnych, diakon staje po prawej stronie biskupa z odkrytą ampułką, w której jest balsam. Biskup tchnie trzykrotnie na brzeg ampułki i razem z dwunastoma prezbiterami odmawia egzorcyzm, a potem podniesionym głosem wypowiada modlitwę poświęcenia krzyżma. Następnie błogosławi olej katechumenów. Po czym biskup, prezbiterzy, diakoni i inni pozdrawiają trzykrotnie ampułkę z krzyżmem, mówiąc: *Ave sanctum chrisma*, i całują ampułkę, której brzeg po poświęceniu ma być zasłonięty. To samo czyni się z ampułką zawierającą olej katechumenów. Ampułki zanoszą się do zakrystii i biskup udziela Komunii klerykom i wiernym. Po zakończeniu liturgii zeszłoroczne oleje wlewa się do lamp, gdzie ulegną spaleni⁴⁸.

W Pontyfikale Kurii Rzymskiej z XIII w. zaznaczono, że ampułka z krzyżmem ma być większa od dwóch pozostałych⁴⁹. Papież przyjmuje na kolana serwetę i miesza olej z balsamem za pomocą laski lub kawałka drewna⁵⁰. W procesji do ołtarza niesiony jest krzyż, Ewangeliarz, siedem świeczników i kadzidło⁵¹. Na ofiarowanie akolita prowadzi najmłodszego kardynała diakona i kilku subdiakonów. Jeden z subdiakonów niesie krzyż, akolita niesie kadzielnicę i tak udają się procesjonalnie do kościoła św. Tomasza lub kościoła św. Grzegorza, gdzie przechowuje się ampułki z olejami. Stamtąd zabierają ampułki i wracają do ołtarza, przy którym jest papież. Ampułkę z krzyżmem niesie kardynał diakon, a pozostałe dwie ampułki niosą subdiakoni. Widać tutaj, że krzyżmo jest olejem szczególnym i dlatego niesie je duchowny wyższy stopniem od subdiakona. Najpierw jest błogosławiony olej chorych⁵². Po przyjęciu Komunii przez papieża akolici przynoszą dwie ampułki z olejami zasłonięte do połowy białym jedwabiem. Diakon bierze zasłoniętą ampułkę, w której jest olej z balsamem, na lewe ramię. Papież stojąc tchnie na nią trzykrotnie, a po nim to samo czynią biskupi i prezbiterzy kardynałowie⁵³. Po egzorcyzmie i modlitwie poświęcenia papież pozdrawia odkryte krzyżmo, a po nim czynią to niektórzy z obecnych. Potem błogosławi olej katechumenów. Następnie wszyscy biskupi i prezbiterzy kardynałowie pozdrawiają krzyżmo: trzykrotnie pochylają głowę, mówiąc za każdym razem: *Ave sanctum crisma*, i całują ampułkę. Gdy zaś pozdrowią olej katechumenów, ampułki odnosi się w procesji do zakrystii lub w inne miejsce, gdzie oleje będą rozdawane⁵⁴. Nie ma tu mowy o dwunastu prezbiterach.

⁴⁸ *Tamże*, nr 6–21, s. 230–234.

⁴⁹ M. ANDRIEU (wyd.), *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, t. II: *Le Pontifical de la Curie Romaine au XIIIe siècle*, (Studi e Testi 87), Città del Vaticano 1940, nr 2, s. 455 (dalej: PRC).

⁵⁰ *Tamże*, nr 7, s. 457; por. *tamże*, *Appendix*, nr 7, s. 544.

⁵¹ *Tamże*, nr 8, s. 457.

⁵² *Tamże*, nr 10–13, s. 458–459.

⁵³ *Tamże*, nr 18–20, s. 460–461.

⁵⁴ *Tamże*, nr 21–28, s. 461–463.

Durand z Mende w wydanym przez siebie Pontyfikale (1292–1295) zaznacza, że tuż przed godziną dwunastą biskup odmówiwszy sekstę, wygłasza mowę na temat poświęcenia krzyżma, albo czyni to po ewangelii⁵⁵. Po Komunii biskupa do zakrystii udaje się dwunastu prezbiterów, diakoni, subdiakoni i inni posługujący, by uroczyście i z szacunkiem przynieść ampułki z olejami. Archidiakon trzykrotnie mówi podniesionym głosem w tonie lekcyjnym: *Oleum ad sanctum crisma*. Zaraz po tym trzykrotnie mówi: *Oleum cathecuminum*. W procesji wychodzącej z zakrystii idą kolejno: dwaj akolici z płonącymi świecami, subdiakon z krzyżem, akolita z kadzielnicą, czterech kleryków z baldachimem, pod którym dwaj archidiakoni niosą ampułki z olejami, za nimi idą dwaj akolici ze świecami, subdiakon z krzyżem, turyferariusz z kadzielnicą, diakon z Ewangeliarzem, dwaj śpiewający chłopcy, subdiakoni dwójkami i dwunastu prezbiterów⁵⁶. Zespół tworzący procesję jest podobny do opisanego w Pontyfikale rzymsko-germańskim, inna jest natomiast jej struktura. Nowym elementem jest baldachim.

Hymn *Audi iudex mortuorum* śpiewany jest do połowy, potem odbywa się poświęcenie krzyżma. Wszyscy stają w prezbiterium. Kapłani stoją przy biskupie po obu stronach, w kształcie wieńca. Subdiakon przekazuje starszemu archidiakonowi naczynie z balsamem, ten pokazuje naczynie biskupowi i stawia na stole. Biskup wstaje, zwraca się w stronę ołtarza, mając przed sobą na stole olej krzyżma, i błogosławi balsam, wypowiadając dwie modlitwy⁵⁷. Pierwsza modlitwa zaczyna się od słów: *Deus misteriorum celestium*. Obejmuje ona prośbę, by wonna ciecz, sącząca się jak łza z suchej kory, która wydzielona na kształt potu przez żywą gałąź, ubogaciła nas olejem kapłańskiego namaszczenia, stała się godna Bożych tajemnic i została uświęcona błogosławieństwem. Pod koniec modlitwy biskup czyni znak krzyża.

Na początku drugiej modlitwy (*Creaturarum omnium, Domine*) wspomina się Mojżesza, któremu Pan nakazał z mieszaniny wonnych ziół przyrządzić święty olej namaszczenia. Prośba dotyczy dania pełni mocy uświęcającej i duchowej łaski balsamowi pochodzącemu z korzenia i pnia. Biskup prosi, by balsam został nasycony radością płynącą z wiary, aby był trwałym krzyżem kapłańskiego namaszczenia i stał się godnym wycisnąć w naszych duszach znak przynależności do nieba, aby wszyscy przez chrzest odrodzeni i namaszczeni tym olejem otrzymali pełnię błogosławieństwa dla ciała i duszy; aby błogosławiony dar wiary stał się dla wszystkich bogactwem na wieczność.

Biskup miesza na patenie lub w małym naczyniu balsam z niewielką ilością oleju wylanego z ampułki i odmawia modlitwę, która już była w Pontyfikale rzym-

⁵⁵ M. ANDRIEU (wyd.), *Le Pontifical Romain au moyen-âge*, t. III: *Le Pontifical de Guillaume Durand*, (Studi e Testi 88), Città del Vaticano 1940, nr 47–48, s. 570 (dalej: PGD).

⁵⁶ *Tamże*, nr 63–67, s. 573–574.

⁵⁷ *Tamże*, nr 68–75, s. 574–577. Modlitwy te będą w użyciu do 1971 r. Tekst łacińsko-polski modlitw por. *Mszal rzymski. Przekład polski i objaśnienia*, s. 328–329.

sko-germańskim⁵⁸. Łącząc pobłogosławiony balsam z oliwą w ampułce, wypowiada tradycyjną formułę *Hec commixtio liquorum*. Biskup tchnie trzykrotnie w formie krzyża na otwór owiniętej ampułki trzymanej przez archidiacona, a po nim czynią to kapłani. Archidiacon stawia ampułkę na stole i biskup wypowiada egzorcyzm i modlitwę poświęcenia krzyżma. Następnie biskup i kapłani pozdrawiają krzyżmo w taki sam sposób jak to podano w Pontyfikale Kurii Rzymskiej⁵⁹. Po błogosławieństwie oleju katechumenów obydwie ampułki zanosi się w procesji do zakrystii. W tym czasie dwaj chłopcy śpiewają drugą część hymnu. Stare oleje będą spalone w lampach kościelnych⁶⁰.

W obszernym dziele pt. *Rationale* Durand wyjaśnia teologię i symbolikę różnych czynności związanych z błogosławieństwem olejów. Twierdzi on, że papież Fabian († 250) nakazał poświęcać krzyżmo każdego roku, a to z ubiegłego roku spalać. Taka tradycja ma ponoć pochodzić od apostołów. Olej miesza się z balsamem z racji mistycznych, ponieważ olej oznacza czystość, biel, niewinność sumienia, zgodnie ze słowami Ewangelii o mądrych pannach. Balsam z kolei oznacza przyjemny zapach, o którym jest mowa w Księdze Mądrości. Błyszczący olej miesza się z pachnącym balsamem, ponieważ wiara działa przez miłość, a my powinniśmy świecić i rozlewać przyjemną woń dobrej reputacji, by w ten sposób czcić Boga i być pożytecznymi dla bliźniego. Zapach balsamu zmieszanego z olejem wyraża bowiem dobre dzieła, które rozprzestrzeniają się wzdłuż i wszerz przez działanie Ducha Świętego⁶¹. Przez mieszanie oleju z balsamem podkreśla się, że na obliczu Chrystusa niebiański blask i łaska jaśnieją w sposób wspanialszy niż u innych ludzi. Namaszczenie tym olejem nadaje naszym obliczom radość i spokój. Ci, którzy są namaszczeni tym olejem, są wspomagani przez łaskę Ducha Świętego i starają się łączyć naukę z nawróceniem; życie bowiem i nauka są złączone z siedmioma darami Ducha Świętego⁶².

Olej poświęca się w tym miejscu, w którym przekazuje się znak pokoju. Dlatego też namaszczenie krzyżmem napełnia nas łaską Ducha Świętego, abyśmy mogli trwać w pokoju z Bogiem i ludźmi⁶³. Dwunastu prezbiterów uczestniczących w poświęceniu krzyżma oznacza dwunastu apostołów, a pozostali duchowni oznaczają innych uczniów. Dwie świece niesione w procesji symbolizują prawo i proroków. Dwa krzyże są znakiem dwóch rodzajów bezkrwawego męczeństwa: umartwienia ciała i współczucia bliźnim. Olej niesiony między dwoma krzyżami przypomina,

⁵⁸ PGD, nr 77, s. 577; por. PRG, nr 272, s. 73.

⁵⁹ PGD, nr 78–82, s. 578–579; por. PRC, nr 26, s. 462.

⁶⁰ PGD, nr 87–88, s. 579–580.

⁶¹ GUILLAUME DURAND, *Rational ou manuel des divins offices* VI, 74, 10–11, t. IV, Paris 1854, s. 91–92.

⁶² *Tamże*, VI, 74, 12–13, s. 92–93.

⁶³ *Tamże*, VI, 74, 14, s. 93.

że mamy być gotowi na męczeństwo. Dwie kadzielnice to dwa rodzaje modlitwy: jedna oddała zło, druga przyczynia się do pomnażania dobra. Niesiony Ewangeliarz jest potwierdzeniem nauki zawartej w prawie i nauczaniu proroków. Prezbiterzy i inni duchowni idący dwójkami wyobrażają apostołów wysyłanych po dwóch na głoszenie Ewangelii. Śpiew *O redemptor* wyraża przepowiadanie i modlitwę apostołów⁶⁴

Węzeł zrobiony z materiału oznacza zjednoczenie miłości. Ampułka to Chrystus, zaś ampułka z krzyżmem oznacza ciało Pana poczęte w łonie Maryi Dziewicy i złączone z bóstwem. Procesja wyobraża dzieci Izraela zmierzające przez pustynię do Ziemi Obiecanej. Materiał jest arką, ampułka — urną, świeca — słupem ognia, kadzielnica przypomina Aarona z kadzią, kapłan z krzyżem to Jozue z berłem, diakon z Ewangeliarzem to Mojżesz z Księgą Prawa, baldachim to namiot spotkania i słup obłoku. Dwaj śpiewacy oznaczają tych, którzy z radością przybywają do Ziemi Obiecanej, albo tych, którzy głoszą dwa przykazania miłości. Procesja oznacza również podążanie Chrystusa i Kościoła w kierunku nieba. Diakon pośród dwóch kapłanów to Chrystus z Mojżeszem i Eliaszem. Ampułka owinięta w materiał i odsłonięta przypomina Chrystusa ubranego, a przed śmiercią obnażonego. Odsłonięta do połowy to Chrystus ukrywający się w różnych okresach życia, a także ukazujący swoje człowieczeństwo i ukrywający bóstwo. Biskup pozdrawia pięć razy ampułki, by wyrazić w ten sposób wdzięczność Chrystusowi za pięć ran. Pozdrowienie ampułki zakrytej oznacza Chrystusa, który stał się niewidzialny po wniebowstąpieniu. Biała serweta oznacza Jego ciało lub Jego poczęcie z Ducha Świętego⁶⁵

Trzykrotne tchnięcie na ampułkę ukazuje, że Duch Święty, pochodzący od Ojca i Syna, mieszka w ciele Pana. Ampułki z krzyżmem to ciało Chrystusa złączone z bóstwem. Tchnięcie wyobraża trzy osoby Boskie, a także przekazanie uczniom Ducha Świętego przez Chrystusa⁶⁶

W 1485 r. dwaj ceremoniarze papiescy, Agostino Patrizi Piccolomini i Jan Burcard, wydali nową księgę liturgiczną pt. *Pontificalis liber*. W rubryce dotyczącej Wielkiego Czwartku zanotowano, że tego dnia w całym świecie chrześcijańskim poświęca się olej⁶⁷. Procesja z zakrystii z krzyżmem i olejem katechumenów w stosunku do wcześniejszych pontyfikałów wygląda trochę inaczej. Na czele idzie turyferariusz z dymiącą kadzielnicą, za nim akolici ze świecami i subdiakon z krzyżem, dwaj kantorzy, subdiakoni i diakoni po dwóch, subdiakon niosący naczynie z balsamem, diakoni z ampułkami i serwetami oraz dwunastu kapłanów idących dwójkami. Dwaj kantorzy śpiewają na przemian z chórem hymn z refrenem. W pro-

⁶⁴ *Tamże*, VI, 74, 15–17, s. 93–95.

⁶⁵ *Tamże*, VI, 74, 18–20, s. 95–97.

⁶⁶ *Tamże*, VI, 74, 21, s. 97–98.

⁶⁷ A.P. PICCOLOMINI, G. BURCARDO, *Il „Pontificalis liber”*, M. SODI (wyd.), Città del Vaticano 2006, nr 1529, s. 457.

cesji nie niesie się baldachimu. Rubryki podają szczegółowo, gdzie powinni stać poszczególni posługujący i kapłani⁶⁸.

Biskup najpierw błogosławi balsam, wypowiadając te same modlitwy i czyniąc te same gesty, jakie były w Pontyfikale Duranda. Wlewa balsam do ampułki z olejem i wypowiada formułę *Hec commixtio*, odmawia egzorcyzm i z rozłożonymi rękoma śpiewa modlitwę poświęcenia, która posiada zapis nutowy. Diakon zdejmując z ampułki serwetę lub welon, a także białą jedwabną sukienkę. Biskup pochylając głowę trzykrotnie pozdrawia krzyżmo, mówiąc na coraz wyższym tonie: *Ave, sanctum Crisma*, i całuje brzeg ampułki. Następnie podchodzi dwunastu kapłanów, którzy najpierw oddają cześć Najświętszemu Sakramentowi, potem biskupowi, i wreszcie w różnej odległości przyklękają trzy razy przed ampułką, mówiąc na coraz wyższym tonie: *Ave, sanctum Crisma*, i całują brzeg ampułki, która stoi przez cały czas na stole w prezbiterium⁶⁹.

6. Od Pontyfikału z 1596 r. do Pontyfikału z 1971 r.

W Pontyfikale rzymskim z 1596 r. zawarto obrzędy związane z błogosławieństwem olejów⁷⁰, które były w *Pontificalis liber* z 1485 r. Modlitwa poświęcenia krzyżma nosi wciąż tytuł: *Benedictio chrismatis*. Mówi się tu o zakrywaniu ampułki z krzyżmem białym jedwabiem, zaś dwóch pozostałych ampułek jedwabiem w innym kolorze⁷¹. Prosper Guéranger pisał w XIX w., że olej katechumenów okrywa się jedwabiem w kolorze zielonym, a olej chorych — jedwabiem fioletowym⁷². Tenże autor podał kilka objaśnień symboliki zawartej w obrzędach. Olej krzyżma jest narzędziem Ducha Świętego, a przez namaszczenie nim ludzie stają się jakby Chrystusami, czyli Bożymi Pomazańcami⁷³. Tchnięcie na ampułkę oznacza moc Ducha Świętego, którego narzędziem staje się oliwa⁷⁴. Pozdrowienie krzyżma jest wyrazem hołdu złożonego Duchowi Bożemu⁷⁵.

Pewnych zmian w obrzędzie dokonano w *Ordo* z 1956 r. Podano tu, że błogosławieństwa olejów i poświęcenia krzyżma dokonuje się podczas Mszy krzyżma, którą celebrować się po tercji⁷⁶. Pod koniec prefacji poświęcenia krzyżma opuszcza

⁶⁸ *Tamże*, nr 1537–1545, s. 461–465.

⁶⁹ *Tamże*, nr 1546–1562, s. 465–475.

⁷⁰ *Pontificale Romanum Summorum Pontificum jussu editum a Benedicto XIV et Leone XIII Pontificibus Maximis recognitum et castigatum*, Mechliniae 1934, s. 748–768.

⁷¹ *Tamże*, s. 748.

⁷² P. GUÉRANGER, *Rok liturgiczny*, t. VI: *Tydzień Męki Pańskiej*, Łomża 1935, s. 381.

⁷³ *Tamże*, s. 376.

⁷⁴ *Tamże*, s. 379.

⁷⁵ *Tamże*, s. 380.

⁷⁶ *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus, editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1956, nr 2, s. 61.

się fragment zaczynający się od słów: *ut spiritualis lavacri baptismatis* aż do *vestimento incorrupti muneris induantur* łącznie⁷⁷. Chodzi tu o tekst, który włączono do modlitwy w Pontyfikale rzymsko-germańskim, a który jeszcze wcześniej stanowił embolizm prefacji Mszy krzyżma w Sakramentarzu gelazjańskim. Znajdzie się on ponownie w modlitwie w 1971 r.

Pontyfikał rzymski z 1971 r., wydany jako osobna księga liturgiczna dla błogosławieństwa oleju katechumenów i chorych oraz poświęcenia krzyżma, posiada obrzędy znacznie różniące się od poprzednich. Materią odpowiednią jest tutaj olej z oliwek lub jakikolwiek olej roślinny. Krzyżmo sporządza się z oliwy i wonności. Można je przygotować prywatnie przed poświęceniem lub przygotowuje je biskup podczas liturgii⁷⁸. Poświęcać krzyżmo może tylko biskup⁷⁹. Dokonuje tego w Wielki Czwartek podczas Mszy św. porannej. Gdyby były trudności z przybyciem w tym dniu duchownych i ludu, może oleje pobłogosławić w innym dniu poprzedzającym Wielkanoc⁸⁰. Olej chorych błogosławi się przed końcem modlitwy eucharystycznej, a błogosławieństwo oleju katechumenów i poświęcenie krzyżma odbywa się po Komunii. Jednak ze względów duszpasterskich cały obrzęd można sprawować po liturgii słowa (po modlitwie powszechnej)⁸¹.

Msza ma być koncelebrowana. Oleje przynosi się w procesji z darami ofiarnymi. Najpierw idzie posługujący, który niesie naczynie z wonnościami, jeśli biskup chce sam przyrządzić krzyżmo; następnie idzie niosący naczynie z olejem katechumenów, jeśli ma być błogosławiony, za nim podąża usługujący niosący naczynie z olejem chorych, a później idzie diakon lub prezbiter z olejem na krzyżmo. Na końcu idą niosący chleb, wino i wodę do sprawowania Eucharystii. W czasie procesji schola śpiewa hymn *O Redemptor* lub inną odpowiednią pieśń. Po dojściu do ołtarza lub katedry diakon ukazuje biskupowi naczynie z olejem na krzyżmo i głośno mówi: „Olej na święte krzyżmo”. Biskup je odbiera i przekazuje jednemu z usługujących mu diakonów, a ten kładzie je na stole. Tak samo czynią inni niosący oleje⁸². Należy zauważyć, że biskupowi przedstawia się oleje w innej kolejności niż będą błogosławione. Nie ma tu już mowy o siedmiu diakonach i subdiakonach oraz o dwunastu prezbiterach. Nie mówi się o serwetach, jedwabnych sukienkach i welonach, o krzyżu, świecach i kadzielnicy. Kolejność błogosławieństwa uległa zmianie: najpierw błogosławi się olej katechumenów, a potem poświęca się krzyżmo. Nie ma już modlitw błogosławieństwa wonności, a zmieszanie ich z olejem

⁷⁷ *Tamże*, nr 13, s. 65.

⁷⁸ OBO, nr 3–5, s. 7.

⁷⁹ *Tamże*, nr 6, s. 8.

⁸⁰ *Tamże*, nr 9–10, s. 8.

⁸¹ *Tamże*, nr 11–12, 26, s. 8, 16. *Mszal rzymski dla diecezji polskich* z 1986 r. podaje, że opuszcza się „Wierzę” i modlitwę powszechną (s. 119); natomiast *Missale Romanum* z 2002 r. posiada rubrykę: *Sequitur oratio universalis* (nr 10, s. 293).

⁸² OBO, nr 13–18, s. 9–11.

dokonuje się w milczeniu. Nie ma także egzorcyzmów. Biskup prosi Boga, aby błogosławił i poświęcił wonny olej, aby ci, którzy będą nim namaszczeni na zewnątrz, otrzymali namaszczenie wewnętrzne i stali się godnymi boskiego odkupienia⁸³. Po tej prośbie biskup może, wedle uznania, tchnąć na brzeg ampułki.

W Pontyfikale przedstawiono dwie modlitwy (do wyboru) poświęcenia krzyżma (*consecratio chrismatis*). Nie mają już one jednak formy prefacji. Pierwsza z nich zaczyna się słowami: *Deus, incrementorum omnium* i jej fragment pochodzi z modlitwy poprzedzającej orację poświęcenia krzyżma w Sakramentarzu gelazjańskim⁸⁴. Natomiast w Pontyfikale rzymsko-germańskim jest ona złączona z błogosławieństwem oleju katechumenów⁸⁵. W dalszej części obejmuje ona tradycyjny tekst z Sakramentarza gelazjańskiego. Nowym dodatkiem jest pierwsza prośba zawarta w modlitwie: *gratulationis obsequiam suscipe benignus, quod voce nostra laetantur tibi reddit Ecclesia* („przyjmij łaskawie hołd, jaki Ci składa przez nasze usta Kościół pełen wesela”). Przez włączenie tego zdania chciano jej nadać wymiar eklezjalny. Pod koniec części anamnetycznej, w stosunku do modlitwy z Sakramentarza gelazjańskiego, dokonano nieznaczącej korekty gramatycznej i przestawiono kilka wyrazów oraz opuszczono zakończenie mówiące o pośrednictwie Chrystusa. Dodano z kolei fragment zaczynający się od słów: *ut spiritualis lavacri*⁸⁶. Tchnięcie biskupa nad otworem naczynia z krzyżmem stało się fakultatywne, a o tchnięciu przez prezbiterów już się nie wspomina. Na część epikletyczną modlitwy, przed słowami: *Te igitur deprecamur, Domine*, wszyscy koncelebrujący wyciągają prawą rękę w stronę krzyżma i tak trzymają ją w milczeniu aż do zakończenia modlitwy⁸⁷. Nie ma tu już trzykrotnego pozdrowienia krzyżma i ucałowania naczynia z olejem. Po modlitwie biskup udziela błogosławieństwa na zakończenie Mszy, nakłada kadzidło i wszyscy udają się procesjonalnie do zakrystii. Poświęcone oleje niosą posługujący, idąc za krzyżem. W tym czasie schola i wierni śpiewają niektóre wersety hymnu *O Redemptor* lub inną odpowiednią pieśń⁸⁸.

Druga modlitwa jest nową kompozycją, opartą w dużej mierze na teologii nowotestamentalnej⁸⁹. Jej tekst stanowi pewne uzupełnienie pierwszej modlitwy⁹⁰. Modlitwa poświęcenia z Sakramentarza gelazjańskiego nawiązuje wprawdzie do chrzcielnego namaszczenia Jezusa w Jordanie i namaszczenia chrześcijan, ale brakuje w niej jakiegokolwiek aluzji do misterium paschalnego i do Kościoła. Nowa modlitwa z kolei posiada na początku motyw dziękczynny i nawiązuje w sposób

⁸³ *Tamże*, nr 23–24, s. 13.

⁸⁴ *Tamże*, nr 25, s. 13; GeV, nr 384, s. 61.

⁸⁵ PRG, nr 279, s. 76.

⁸⁶ Por. *tamże*, nr 275, s. 75; GeV, nr 378, s. 60.

⁸⁷ OBO, nr 25, s. 14–15.

⁸⁸ *Tamże*, nr 27, s. 16.

⁸⁹ *Tamże*, nr 25, s. 15–16.

⁹⁰ Por. JOUNEL, *art. cyt.*, s. 77.

ogólny do oleju w kontekście Starego Przymierza. Misterium oleju objawiło się ze szczególnym blaskiem w Jezusie Chrystusie, który dokonawszy przez misterium paschalne zbawienia rodzaju ludzkiego, napełnił swój Kościół Duchem Świętym⁹¹. To właśnie za pośrednictwem Kościoła spełnia się w świecie dzieło zbawienia. Krzyżmo staje się nośnikiem łaski, darów i mocy Ducha Świętego, błogosławieństwa Bożego, blasku świętości, a w łączności z sakramentami przyczynia się do wzrostu Kościoła. Namascza się nim ludzi, miejsca i rzeczy. Modlitwa posiada wyraźny charakter pneumatologiczny (Duch Święty jest wymieniony cztery razy), chrystologiczny, eklezjalny i paschalny. Olej krzyżma jest widzialnym znakiem oznaczającym niewidzialne rzeczywistości Boże. Został on wybrany przez Boga i przekazany Kościołowi, aby przez modlitwę i namaszczenie wierni mogli wzrastać w łasce wiary (por. KL 33).

Należy tu jeszcze wyjaśnić sens dodawania do oliwy balsamu i wonności. Balsam to wyciąg w postaci olejku lub żywicy otrzymywany z drzew lub krzewów balsamowych, rosnących w Palestynie, Etiopii, Syrii, Arabii. Miał szerokie zastosowanie w lecznictwie (Jr 8,22; 46,11; 51,8) i kosmetyce (Pnp 4,10; Iz 3,24). W Starym Testamencie stosowano go do namaszczenia królów, kapłanów i proroków. W Kościele używano go najpierw jako paliwa do lamp. W liturgii wschodniej wzmianka o stosowaniu balsamu przy sporządzaniu krzyżma (*myron*) w Wielki Czwartek pochodzi z IV w., a w Kościele zachodnim jest o tym mowa w VI w.⁹² Z modlitwy błogosławieństwa balsamu znajdującej się w Pontyfikale rzymsko-germańskim wynika, że pod wyrażeniem „balsam” rozumiano mieszaninę płynów wywodzących się z różnych gatunków roślin. Balsam symbolizuje działanie łask Ducha Świętego, które umacniają duszę i czynią ją odporniejszą na wpływy grzechów. Jego przyjemna woń jest symbolem cnót. Oprócz balsamu do oliwy dodaje się różne wonności. W Kościele bizantyjskim olej balsamu składa się z ok. 60 wonnych substancji, by w ten sposób ukazać pełnię darów Ducha Świętego⁹³. W Pontyfikale rzymskim z 1971 r. nie mówi się już o balsamie, ale o wonnościach⁹⁴. Dodawanie balsamu i wonności do oleju ubogaca symbolikę krzyżma i pogłębia jego wymiar teologiczny. To właśnie dzięki m.in. balsamowi i różnym wonnościom namaszczeni olejem krzyżma chrześcijanie mogą powtórzyć za św. Pawłem: „Jesteśmy bowiem miłą Bogu wonnością Chrystusa zarówno dla tych, którzy dostępują zbawienia, jak i dla tych, którzy idą na zatracenie” (2 Kor 2,15).

W dzisiejszej liturgii namaszczenie krzyżmem stosuje się w sakramentach chrztu, bierzmowania, święceń biskupa i prezbiterów oraz przy poświęceniu kościoła i ołtarza. Namascza się w formie krzyża, co oznacza przyjęcie do służby Jezusa Chry-

⁹¹ Tekst polski zob. *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 124.

⁹² Por. B. KOSECKI, *Balsam*, EK 1, k. 1287–1288; NADOLSKI, *dz. cyt.*, s. 133–134.

⁹³ PAPROCKI, *art. cyt.*, k. 74.

⁹⁴ OBO, nr 4, s. 7: *Chrisma conficitur oleo et aromatibus, seu materia odorifera.*

tusa i gwarancję Jego opieki⁹⁵ W liturgii dawniejszej krzyżmo stosowano jeszcze podczas błogosławieństwa i koronacji władców oraz w czasie pojednania odstępców od wiary (Hiszpania, Galia), a także w obrzędach błogosławieństwa dzwonów, wody chrzcielnej, kielicha, pateny, woskowych agnusków i złotej róży⁹⁶.

* * *

Najstarsze świadectwa o błogosławieństwie olejów służących do liturgicznych namaszczeń pochodzą z III w. Krzyżmo nosiło wówczas nazwę „olej dziękczynienia”. Najpierw poświęcano czystą oliwę, a od VI w. zaczęto mieszać ją z balsamem.

Sakramentarz gelazjański zawiera wielkoczwartkowy formularz Mszy krzyżma i związane z nią obrzędy błogosławieństwa trzech olejów. Modlitwa poświęcenia krzyżma, znajdująca się w tej księdze, pozostaje aktualna po dzień dzisiejszy. Szczegółowy opis przebiegu uroczystej celebracji związanej z błogosławieństwem olejów przez biskupa podają *Ordines Romani* z VIII i IX w. Mówi się tu o ampułkach okrywanych jedwabnym materiałem, niesionych w procesji, o trzykrotnym tchnięciu, o czynieniu nad nimi znaku krzyża i całowaniu ich.

Pontyfikał rzymsko-germański podaje opis uroczystej procesji z ampułkami, w której uczestniczy m.in. dwunastu prezbiterów, określanych mianem świadków i pomocników świętego misterium krzyżma. W związku z święceniem krzyżma wprowadza się modlitwę odmawianą podczas mieszania balsamu z oliwą oraz egzorcyzm. W kolejnych pontyfikałach średniowiecza dochodzi pozdrowienie wypowiedziane przez biskupa i prezbiterów: *Ave, sanctum crisma*, zaś procesja z olejami jest nadal uroczysta, chociaż ma już inną strukturę niż w Pontyfikale rzymsko-germańskim. Pontyfikał z 1596 r. posiada obrzędy, które wcześniej występowały w Pontyfikale Duranda i *Pontificalis liber* z 1485 r.

Znaczące zmiany w poświęceniu krzyżma nastąpiły w obrzędach wydanych w 1971 r. Procesja z olejami nie jest już tak uroczysta i rozbudowana jak we wcześniejszych pontyfikałach, nie mówi się o zakrywaniu ampułek materiałem, a wonności dodawanych do oleju już się nie błogosławi. Znikają niektóre gesty, a podczas modlitwy poświęcenia pojawia się gest wyciągniętej prawej ręki wszystkich koncelebrujących w kierunku krzyżma. Obok tradycyjnej modlitwy poświęcenia krzyżma, pochodzącej z Sakramentarza gelazjańskiego, dodano zupełnie nową, która może być stosowana zamiennie. Zmianie uległa kolejność poświęcenia olejów. Obecnie poświęcenie krzyżma następuje po błogosławieństwie oleju katechumenów. Krzyżmo ma szerokie zastosowanie w liturgii. Jest ono nośnikiem darów Ducha Świętego, błogosławieństwa Bożego, blasku świętości i przyczynia się do wzrostu Kościoła.

⁹⁵ Cz. KRAKOWIAK, *Oleje święte*, EK 14, k. 500–501.

⁹⁶ NOIROT, *art. cyt.*, k. 1079; J.-C. DIDIER, *Huiles*, *Catholicisme* 5 (1962), k. 1058.

La consacrazione del Crisma nella Chiesa di Roma

Riassunto

La più antica formula di benedizione dell'olio s'incontra nella *Tradizione Apostolica* di Ippolito. Probabilmente la medesima formula venisse usata sia per l'olio degli infermi, sia quello d'azione di grazie. Nel Sacramentario Gelasiano del secolo VII il rito della benedizione dei santi oli è legato alla *Missa Chrismalis* del Giovedì santo. Questo rito contiene una preghiera della consacrazione del Crisma che sarà attuale sino oggi. Nella preghiera consacratrice si trova un'anamnesi delle unzioni presenti nella Sacra Scrittura e un epiclesi al Padre, affinché per i meriti di Gesù mandi lo Spirito Santo. La consacrazione a luogo tra la frazione delle oblate e la commistione. Nei Pontificali Romani del medioevo questo rito si compie dopo la Comunione. Il vescovo benedice il balsamo, recita una formula dell'esorcismo e dice la preghiera della consacrazione del Crisma. Tra i gesti connessi alla celebrazione si deve menzionare il triplice alitazione, segno della croce, bacio dell'ampolla e saluto: *Ave, sanctum Chrisma* con genuflessioni.

Nella tradizione romana la benedizione degli oli fu sempre considerata come uno dei riti più solenni. Lo specifico di questa benedizione è la processione solenne con le ampolle del Crisma e dell'olio dei catecumeni, involute con velo di seta, dalla sacristia all'altare. Vi partecipano dodici preti, sette diaconi, sette suddiaconi e diversi ministri. Si portano i lumi, l'incenso, la croce e durante il tragitto viene cantato l'inno: *O Redemptor*.

Il Pontificale dell'anno 1971 contiene il rito più semplice. La benedizione degli oli può essere celebrata dopo la Comunione oppure dopo la liturgia della parola. Dal rito sono scomparsi alcuni gesti e preghiere. Il nuovo gesto appare nell'epiclesi della preghiera consacratrice: i concelebranti, senza dir nulla, stendono la mano destra verso il Crisma e la tengono così sino al termine dell'orazione. Il libro contiene una orazione consacratrice tradizionale e un'altra orazione di nuova composizione.